
Evropa, Skandinávie a budoucnost pobaltských republik

Hain Rebas

Co pobaltské státy očekávají od Evropy? Odpověď je celkem prostá. Baltské národy chtějí, aby Evropa a Západ pochopily jejich nesnadnou situaci, a také pomoc, aby si mohli pomoci samy. To je zhruba všechno. Potom se však objevuje otázka: V jaké jsou situaci? Z jakých řešení mohou volit? A proč by jim vlastně měl Západ pomáhat?

Chceme-li na tyto otázky odpovědět, je třeba prozkoumat vztahy pobaltských států zejména k Východu a k Západu, prostudovat tranzitní polohu Pobaltí a krátce se věnovat jejich vnitřním problémům. Ze zřejmých důvodů se zaměříme na rozhodující, dosud ne zcela dořešené mnohostranné vztahy k Rusku.

Je jisté, že budoucnost Estonska, Lotyšska a Litvy bude opět určována základními geopolitickými faktory, především postojem Západu, ale také politickým, hospodářským a vojenským vývojem jejich velkého souseda – Ruska. Samotná vnitřní politika pobaltských států, obzvláště pokud se týká pokroku hospodářství a demokracie a vztahů ke statisícům hlavně ruských přistěhovalců (těm se dříve také říkalo sovětských okupantů), jistě sehraje určitou roli v rámci celkového vývoje. Je ovšem známo, že pobaltské státy jsou příliš bezvýznamné a malé – i kdyby intenzivně spolupracovaly v široké škále oblastí – na to, aby byly s to stavět svou budoucnost pouze na vlastním snažení. Obnovená nezávislost pobaltských států bude proto bezesporu záviset – stejně jako tomu bylo v meziválečném období – převážně na cizí blahovůli a souhlasu. Při získávání nezbytných styčných oblastí a nástrojů pro tento účel určitě pomůže členství pobaltských států v Radě Evropy.

Je jisté, že dlouhodobý cíl pobaltských států spočívá nejprve v přidružení a později v členství v Evropské unii, v Západoevropské unii a v NATO. V Evropě chtějí zakotvit co nejdříve a pokud možno nastálo.

Východ

Východní soused pobaltských států je velký a mocný a přinejmenším v současné době se vyznačuje politickým neklidem, ba i zmatky. Po dlouhá staletí se Rusko na vnitřní i zahraniční politické scéně příliš často uchýlovalo k násilným řešením, než aby teď nechal Pobaltí na pokoji. A tak dosud nevypočitatelná Moskva dosazuje krajně neznámou X do rovnice budoucnosti Pobaltí. Zde by se totiž plně projevil vedlejší účinky případných srážek a konfliktů v Rusku nebo na Ukrajině, kde se situace neustále zostřuje. Tím či oním způsobem mohou případné ozbrojené incidenty a vypovězení poslušnosti dokonce zničit nezávislost pobaltských států a mít na svědomí životy tisíců zdejších občanů a obyvatel.

Pro západní uši může tato obava z *reprízy* dějů let 1939–1940 znít přehnaně dramaticky, až panikařsky. Avšak tyto hrůzné vzpomínky neustále ovlivňují každodenní myšlení i jednání téměř osmi milionů obyvatel Pobaltí – obětí, viníků i neúčastných osob. Dějiny totiž v tomto ohledu představují součást současné baltské identity.

Při každé analýze závisí mnoho na odstupu a perspektivě. Je totiž velký rozdíl, zda sledujete ruskou politiku téměř nechráněni v Tallinu nebo zpoza Rýna či v Bonnu, ba dokonce za Atlantským oceánem, tj. ve Washingtonu. Perspektiva sousedícího mravenečka

a vzdáleného lva se ovšem liší, obzvláště jestliže mravenec bydlí nedaleko neklidné medvědí rodinky, jejíž potomci dosud provozují neplechu v mraveništi, tak jako ruští vojáci v Estonsku a v Lotyšsku.

Výsledky voleb do ruské *Dumy* z prosince 1993 a zásadní změny v ruské vládě vzápětí ovlivnily baltsko-ruské vztahy, bohužel negativně. Ze známých důvodů podporovaly baltské vlády jednomyslně a upřímně ruské reformátory vedené ministrem Jegorem Gajdarem. Hluboké, dalekosáhlé a rychlé ruské reformy byly pro Pobaltí velkou, ne-li *nepominutelnou příležitostí*. Tallin, Riga a Vilnius proto vzhlížejí k současné ruské vládě, která je v mnoha ohledech reakční, se značnou dávkou obezřelosti a nedůvěry. Tento postoj má mnoho oprávněných příčin. Nehledě na to, jak široká je ruská duše, jak niterná je její náboženská víra, jak vynikající a tvořiví jsou ruští umělci a vědci, byli sovětští političtí vůdci v průběhu minulých 75 let strašliví a nemilosrdní, počínaje soudruhy Uľjanovem alias Leninem, Bronštejnem alias Trockým a Džugašvilim alias Stalinem. Pokořili, zotročili a vyhladili miliony lidí. Prvními oběťmi byli vždy samotní Rusové. Zdá se, že i v budoucnosti budou Rusové muset za politiku svých samolibých vůdců platit přinejmenším zkrácenou délku života. Jistě víte, že když se Alexandr Solženicyn poprvé po dvaceti letech objevil na ruském území, daleko na Magadanu, poklekl na zem, políbil ji a vzpomněl památky milionů zahynulých lidí, obětí souostroví GULAG.

Dnes ovládají Kreml vůdci a generálové starého sovětského typu, jako je např. předseda vlády Viktor Černomyrdin, někdejší představitel státního plynárenského průmyslu a Gajdarův protivník, ministr obrany Pavel Gračov a Oleg Soskovec, jenž má ve vládě na starosti vojenskoprůmyslový komplex. Zkušený hamburský politolog Lothar Rühl nedávno zařadil Jelcina, Černomyrdina, Gračova, Ruckého a Kozyreva do kategorie prozápadních politiků (viz *Welt* z 23. dubna 1994). Je to však bohužel pouhý vzdušný zámek. Na všechny tyto postsovětské politiky je nutné pohlížet především jako na tvrdé a realistické profesionály. Až na Kozyreva mají jen nepatrné vědomosti o Západu. Daleko víc než Žirinovskij se dnes do popředí tlačí generálové Ruckoj, Lebed a Gromov. Jsme svědky toho, jak Jelcinova hvězda zapadá. Nové vedení přitom jasně směřuje k novému Sovětskému svazu, sice bez oficiálního komunizmu, jenže se starými exkomunisty ve všech vedoucích funkcích. Jak se tento trend projevuje? Začneme základními fakty – nejdůležitějšími údaji.

Rusko tvrdí, že ve své zahraničněpolitické doktríně z roku 1992 definovalo národní zájmy, jež spočívají v ochraně *blízkého zahraničí*, včetně pobaltských států. Bývalý poradce prezidenta Gorbačova Anatolij Černajev zcela přílehavě nazval tuto tzv. Kozyrevovu doktrínu provokací (viz *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ze 14. dubna 1994). Je tomu přesně tak. Zdá se však, že si to na Západě stěží někdo uvědomuje. Přitom je tato doktrína podporována neméně agresivní ruskou vojenskou doktrínou z listopadu 1993. Oba dokumenty byly oficiálně přijaty prezidentem, vládou a „parlamentem“. K tomu přičtíme jasnou fašisticko-komunistickou převahu v ruské *Dumě*, kde Žirinovskij a Zjuganov disponují společně s menšími stranami dvěma třetinami hlasů a která se proslavila náhlou amnestií pro násilné *pučisty* ze srpna 1991 (Jazova, Janajeva a Krjučkova) a demagogy z října 1993 (Chasbulatova, Ruckého a Ampilova). Pak bude obrázek převládající agresivní reakce v Moskvě, ve vládě, v parlamentu a na ulici úplným.

K hlubšímu pochopení situace v Rusku je nutné poukázat na téměř naprostou absenci ekonomických a demokratických institucí a zdrojů pro provádění rozsáhlých reforem v západním stylu. Tamější banky nejsou bankami v západním pojetí. Tento názor rovněž sdílí dva známé německé *ústavy* pro východní otázky, jak tvrdí *Spiegel* z října 1993. Úvěrové instituce s příslušnou legislativou téměř neexistují. Přitom američtí vědci Douglas North a Robert Fogel získali loni Nobelovu cenu za ekonomii na základě svého vědeckého výzkumu (mimořádně v souladu se zásadami Maxe Webera) o určující roli těchto institucí v průběhu dlouhého období rozvoje demokracie a řízeného tržního hospodářství.

Ruské politické strany nejsou stranami v západním pojetí; spíše představují – podobně jako americká mafie – *gangy*, v nichž převládá tisíciletý systém klientely podle zásady „něco za něco“. Nelze skrývat smutnou skutečnost, že z historických příčin dnes Rusko postrádá rozhodující administrativní, právní, hospodářské a ideologické předpoklady k provedení bezodkladných reforem. Tyto podmínky je ovšem nutné nějakým způsobem vytvořit, a to se zahraniční pomocí a po celé této ohromné zemi, tedy nejen v nějaké rychle rostoucí čtvrti některého velkého města.

Namísto potřebné rozsáhlé a hluboké reformní činnosti v Rusku kvete loupeživý kapitalismus, jak by ho označila klasická marxistická terminologie. Je ovšem nutné dodat, že se tu a tam objevují příznivé zprávy o místním ekonomickém rozvoji v zemi. Tato místa ovšem jen s velkými potížemi bojují proti rozhodujícím strukturám.

Je známo, že všeobecná korupce pronikla do všech složek společnosti, dokonce i do vládních kruhů, o tzv. starém parlamentu ani nemluvě. Loňská míra inflace přesáhla 1 000 %. V polovině března 1994 se za jeden americký dolar platilo 1 607 rublů. Podle oficiálního prohlášení z 3. března, jež nikoho nepřekvapilo, žije jedna třetina Rusů (zhruba 50 milionů lidí) pod ruským existenčním minimem. Podle posledních sociálních průzkumů připadlo na každou ženu v plodném věku (15–39 let) průměrně 10–12 potratů. Střední délka života mužů nedávno klesla na úroveň některých afrických států – 59 let. O obdobné skutečnosti svědčí i alkoholismus a klesající porodnost. Přitom však neexistuje žádný rozumný důvod, proč by měli mít Rusové podstatně nižší životní úroveň než třeba Finové nebo Švédové.

Jako náhradu či spíše k zakrytí všeobecné bídy, kterou si Sověti sami přivodili v průběhu 70 let v této nejbohatší zemi světa, nová ruská vláda nabízí slepení dřívějších částí Sovětského svazu a jejich navrácení do náruče Kremli. Za jakým účelem? V čím zájmu se tato reakční činnost provádí? Prosazuje se těmi nejjednoduššími způsoby – zvyšováním dovozních cel, příškrcováním kohoutků na plynovodech a ropovodech do *blízkého zahraničí* a starou metodou „nabízení“ sovětské vojenské pomoci a základen. Ideově a historicky se toto hnutí opírá o široce rozšířené ideje „Velké matičky Rusí“ a Moskvy coby „třetího Říma“, který má teď znovu carského dvouhlavého orla a štít svatého Jiří ve státním znaku; to vše je podporováno širokým historickým povědomím o *zvláštním poslání*, zakotveným u ruských lidových mas.

Přes všeobecný úpadek probíhá souběžně s vývojem zahraniční politiky snaha o posílení armády. Uvedu několik příkladů. Dostatečně výmluvné je zkvalitnění elitních divízií v leningradské (sic!) vojenské oblasti a jejich povýšení na úroveň „první strategické složky Ruska“ (kdepak jsou ty ostatní?) ze strany Gračova, nakupení vojáků a zbraní v kaliningradské vojenské oblasti jižně od Litvy a štábní a výzvědné manévry uskutečněné v dubnu až květnu 1993 v severozápadní vojenské oblasti (tzn. v nezávislých pobaltských republikách) s ústředím v Rize, jejichž úkolem bylo zmocnit se strategických objektů a ubránit je do příchodu hlavní vojenské síly. Toto podezření potvrzuje i porušení Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě podepsané v roce 1990. Gračov není ochoten snížit stav stálé armády na 1,45 milionu mužů, jak bylo dohodnuto, zatímco Američané a Němci své armády zredukovali, ale naopak zvyšuje její počet na 2,1 milionu. Stále má k dispozici přes 3 miliony mužů a ani nepomyslel na zastavení či zpomalení povolávání ruských branců. Jiným příkladem je jednostranné přeskupení ruských obrněných divízií na tzv. severní a jižní křídlo, čímž se Rusko jasně dopustilo porušení podepsané Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a smlouvy START II.

V asi dvaceti uzavřených výzkumných městech nadále pokračuje produkce ruských jaderných, biologických a chemických zbraní. Rusko stále vyrábí nejmodernější bombardéry, průzkumná a dopravní letadla a helikoptéry. Oživena byla i výroba tanků. Prezident Jelcin mezitím klidně zapfel dvěma americkým prezidentům – na jaře roku 1993 Bushovi v Seattlu a v lednu 1994 Clintonovi v Moskvě –, že pokračuje výroba určitých biologických zbraní. Byla to pustá lež.

Prezident Jelcin by rovněž měl odvolat svůj podpis z 9. července 1992 pod Závěrečným aktem Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě z Helsinek. Tehdy totiž slíbil *brzké, řádné a úplné stažení* ruských vojsk z pobaltských států. Namísto toho 5. dubna přikázal Ministerstvu zahraničních věcí, aby požádalo o novou vojenskou základnu také v Lotyšsku, „aby byla zaručena bezpečnost Společenství nezávislých států“ a aby se tam mohly „zkoušet nové zbraně a vojenská technika“. Tento záměr prý vznikl v generálním štábu. Z nejasných důvodů západní sdělovací prostředky tento jednoznačný pokyn téměř zcela bagatelizovaly (viz Napětí mezi Moskvou a Lotyšskem, FAZ z 8. dubna). Západ si prostě nechce připustit, že ruská vláda či tamější skuteční držitelé moci hrají s pobaltskými státy špinavou hru.

V Estonsku a v Lotyšsku se dosud nalézají desetitisíce aktivních důstojníků, následníků agentů GRU a KGB a záložních důstojníků i s rodinami. Teď se mají všichni stát na základě výnosu Moskvy a s případnou podporou či dokonce i v důsledku tlaku Západu jediným škrtnutím pera občany pobaltských států. Západ lehce zapomíná, že tito odborníci představují ideální vůdce eventuální páté kolony.

V této záležitosti je nutné poukázat na tři neúprosná fakta:

1) 15. května 1990 se tzv. „dav rusky hovořících lidí“ pokusil dobýt budovu estonské vlády a parlamentu v Tallinu;

2) 23. dubna 1993 zamítli většinou 71 % hlasů ruští občané v Estonsku Jelcinovy a Gajdarovy reformy, přičemž dali přednost podpoře Ruckého a Chasulatova a jejich Nejvyššího sovětu;

3) 12. prosince 1993 dvě třetiny ruských voličů v Estonsku hlasovaly proti nové ústavě Ruska. Přibližně 50 % jich volilo Žirinovského. Jeho člověk v Estonsku Pjotr Ryžok nyní podněcuje davy a svému moskevskému šefovi soustavně posílá zkreslené informace.

A za této situace, kdy estonská pravidelná armáda čítá zhruba 4 000 mužů, se má moskevským výnosem stát 10 700 bývalých sovětských záložních důstojníků estonskými občany?

Kromě toho 6. května pohrozil Estoncům ruský ministr obrany Gračov, že svých 2 500 vojáků z Estonska vůbec nestáhne, nýbrž je naopak posílí. Tuto evidentní hrozbu označil 7. května švédský premiér Carl Bildt za „agresi“.

Podívejme se opět na Rusko a položme si otázku: Co může zdejší hlava státu vskutku podniknout za převažujícího politického, hospodářského a sociálního chaosu? Jaké má k tomu možnosti? Lid bezesporu očekává nový počátek anebo přinejmenším pracovní místa, pracovní místa a opět pracovní místa.

Podle mého názoru mají prezident Jelcin a předseda vlády Černomyrdin pouze jediné východisko, chtějí-li předejít nezdaru. Skládá se ze dvou částí.

Za prvé, znovu plně podpořit zbrojní průmysl. Na ten dosud připadá asi 15 % ruské pracovní síly, a to ve srovnání s 23 % za sovětské éry. Je důležité si uvědomit, že jeho pokles nebyl tak výrazný jako u civilního sektoru. V průběhu mnoha desetiletí pohlcovalo Ministerstvo obrany zhruba 40 % státního rozpočtu, a tak si bezpochyby vybudovalo solidní základnu pro horší časy. Julian Cooper, velmi dobře informovaný profesor z Birminghamu, proto považuje dnešní sovětskou ekonomiku za militarizovanou, jakkoli to může znít paradoxně. Ve všeobecném zmatku je tudíž zbrojní průmysl jediným hospodářským sektorem, který disponuje znatelnými zdroji. Velký oficiální program konverze, zahájený již za Gorbačova, vyšel téměř naprázdno. To ovšem málokomu vadí. Je pravděpodobné, že ministr Oleg Soskovec, pověřený těmito programy, je úmyslně torpédoval. A tak zbrojní podniky a továrny nadále existují, byť mají jisté potíže. A Soskovec si upevňuje svou pozici ve vládě.

Za druhé, vývoz ruských zbraní dostává po dvouletém poklesu opět zelenou. Gračov na tom tvrdě pracuje již od začátku roku 1992. Díky dampingovým cenám, které činí asi 40 % odpovídajících západních cen, lze očekávat, že do prázdné státní pokladny potečou miliony vytoužených dolarů. O samotném Jelcinovi je známo, že je to starý *politruk* ze zbrojní

výroby ve Sverdlovsku-Jekatěrinburgu, kde celá čtvrtina z tamějších dvou milionů obyvatel závisí na zbrojním průmyslu. Ví tedy nejlépe, kterým směrem má foukat vítr.

Jelcin bude muset také posílit svou nostalgickou, netrpělivou a cílevědomou armádu, která ho ráno 4. října politicky i fyzicky zachránila. Jak víme, táž armáda, jíž se Jelcin musí vlichocovat do přízně (v zemi je asi 4 000 generálů ze sovětských časů), hlasovala 12. prosince pro reakcionáře Žirinovského. Dnes je armáda jedinou silou držící Rusko a SNS pohromadě. Proto je nutné vycházet jí vstříc, a to i špičkovými platy, vysokou prestiží a investicemi do zbrojního průmyslu.

Proto se zdá, že rozsáhlé zbrojení a podpora armády jsou jediným způsobem, jak v Rusku vytvořit nové pracovní příležitosti a povzbudit národní hrdost. Je jasné, že obyvatelstvo investice do vojenskoprůmyslového komplexu přivítá. Lidé v první řadě potřebují a chtějí práci. Tato populistická politika ovšem skončí ve slepé uličce, pravděpodobně s katastrofálními následky pro ruský lid. Agresivní zahraniční politika ještě nikdy nevyřešila hluboké hospodářské, společenské a morální problémy. Objevuje se tu až příliš mnoho paralel s vývojem v pokořeném a do krize zabředlém Německu 30. let.

V každém případě byl však obsah zásadního Jelcinova projevu k národu z 24. února, jeho první řeči po volbách a po změně vlády, zcela jasný. Konstatoval, že je třeba zvýšit rozpočet na obranu, podpořit armádu a chránit krajany *v blízkém zahraničí*. Proto se zdá, že se prezident Jelcin chytil do pastí nastražené vojenskoprůmyslovým komplexem. Jelcin ho neovládá, ale je tomu naopak. Rovněž nemůže být žádné jiné vysvětlení pro jeho již uvedenou instrukci z 5. dubna ohledně Lotyšska a pro Gračovovy hrozby z 6. května ohledně Estonska. A v květnu Jelcin souhlasil se zvýšením vojenského rozpočtu na 55 miliard rublů!

Uvedme ve zkratce jádro problému: Jelcinův značně militantní postoj v jeho chudém ruském chudobinci se 150 miliony obyvatel, jenž částečně představuje i blázinec, postoj, posilovaný 45 000 jadernými hlavicemi a 4 000 generály, vyvolává u malých západních sousedů Ruska vážné obavy. Ke stejným závěrům dospěl známý International Institute for Strategic Studies (IISS) v Londýně. V průzkumu současné strategické situace, zveřejněném 23. května, je na jedné straně kritizováno NATO za „strategickou chybu“ a na druhé straně se s obavami sleduje znovunabytý vliv Ruska, zejména jeho nová mocenská politika v oblasti, kterou Moskva nazývá *blízké zahraničí*. Podle této zprávy již sám pojem *blízké zahraničí* ukazuje, „že Rusko nepovažuje státy vzniklé na troskách Sovětského svazu za zcela nezávislé celky“. A tak pobaltské státy musejí spoléhat na hospodářsky, diplomaticky a vojensky silný Západ. Ve dnech 28. a 29. května se generál Ruckoj a soudruh Zjuganov spojili a založili novou stranu. A tak se zdá, že budoucnost patří buď páru Gračov–Černomyrdin, nebo Ruckoj–Zjuganov, přičemž se oba páry opírají o zbrojení a o podporu armády.

Je možné, že budeme zanedlouho nuceni předefinovat pojem „Rusko“. Přes všechny smlouvy nebyly jeho hranice nikdy stálé. Přerostlé stromy se běžně zastříhují. Sám život nás učí, že když se podniky a továrny stanou příliš velkými nebo neproduktivními, musí proběhnout racionalizace. Některé se prodají, ba dokonce zavřou. Dinosauři a Římská říše nakonec zanikli, neboť byli příliš velcí. Pročpak bychom si nemohli představit několik ruských států? Vždyť přece ve středověku existovaly. Je přece několik států s anglicky, francouzsky a německy hovořícími obyvateli. Je nutné zdůraznit svrchovaný princip, že stát, *res publica*, má sloužit lidu, nikoli opačně. Tento klasický výrok by se měl vztahovat též na Rusy a na Rusko. Pokud však stát neslouží lidem, proč ho udržovat?

Západ

Pobaltské státy působí v důsledku své polohy mezi Východem a Západem jako barometr ruské zahraniční politiky, či dokonce celosvětové politiky. Tato situace je pozvánkou pro zájem a angažování Západu. Zároveň je víceméně samozřejmým posláním Západu šířit,

podporovat a bránit ideje západní demokracie, systému mnoha stran, parlamentarizmu a tržního hospodářství na celém světě. Po moskevských událostech v srpnu 1991 proto většina západních států dlouho neváhala a uznala nezávislost Litvy, Lotyšska a Estonska. Také neotálely s vysláním stálých misí do Tallinu, do Rigy a do Vilniusu a s přijetím pobaltských států do mezinárodních institucí typu Baltské rady, Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, OSN a Rady Evropy a s jejich následnou podporou. Nyní se všechny tři pobaltské státy usilovně snaží přebírat a zavádět západní ideje a normy, aby se opět staly plnohodnotnou součástí civilizované Evropy.

Podpora Západu nepřichází pouze ve sféře idejí a teorie. Objevuje se rovněž ve formě vydatné pomoci ze strany finančních mezinárodních institucí jako např. Mezinárodního měnového fondu, Světové banky a Evropské banky pro obnovu a rozvoj a prostřednictvím dvoustranných dohod s mnoha zeměmi na mnoha úrovních. V tomto ohledu vykonaly velkou práci hlavy států a regionální a místní instituce zejména skandinávských zemí. Totéž lze říci o soukromých organizacích a osobách. Iniciativy se chopili finští, švédští a dánsští zemědělci. Svým baltským kolegům pomáhají jako soukromé osoby a přátelé.

Skandinávské a západní státy, podnikatelé, finančníci a investoři ovšem obvykle usilují o své vlastní zájmy. Sledují dva cíle. Při investování do výroby v Pobaltí využívají místní poměrně kvalifikovanou a levnou pracovní sílu, aby vyráběla konkurenceschopné zboží pro světový trh. Také si vytvářejí rozsáhlé, pevné pozice a očekávají otevření ohromného ruského trhu pro svobodné podnikání. Mezitím spokojeně létají první třídou do Tallinu, do Rigy a do Vilniusu, pobývají v těch nejpřepychovějších hotelích a sami utrácejí nemalou část peněz poskytnutých Západem, které jsou určeny na rozvoj a podporu suverenity.

Kromě toho je ovšem poskytováno mnoho nezištné pomoci a dobrých rad. Ještě před rokem bych měl sám velké potíže bez přímého přístupu ke kvalitním, profesionálním radám od švédského, finského, německého a amerického velvyslance a vojenského atašé.

I když neznáme přesná čísla, obě strany – Západ, zejména Skandinávci, i občané Pobaltí – velmi těžší z ekonomické spolupráce v mnoha sférách. Je proto nutné v ní pokračovat a dále ji rozvíjet.

Stejně vítaná je i západní pomoc v dalších společenských oblastech, např. ve vzdělávání a v zaškolování, stejně jako při výstavbě obranných systémů pobaltských států. Zejména díky skandinávským a německým investicím do vzdělávání a zaškolování lze doufat, že se pobaltské státy zbaví tolik zakouřeně postsovětské mentality, a to dříve než v samotném Rusku. I v tomto případě by se pobaltské státy rády dočkaly urychlené normalizace.

Rozvíjí se též obranná spolupráce mezi Západem a Pobaltím a také mezi pobaltskými státy navzájem. Jejím cílem není vytvoření jakéhosi obranného paktu, jakým byla neúspěšná Baltská dohoda z 30. let, nýbrž zřízení Společného baltského praporu mírových sil OSN. Byl zahájen všeobecný přechod na standard armád NATO, v čemž drží prvenství Estonci. Lotyšsko, Litva a Estonsko již požádaly o členství v projektu Partnerství pro mír. Všechny tyto státy jsou členy Severoatlantické rady pro spolupráci s orgány NATO a jsou přidruženy k Západoevropské unii, k obranné složce Evropské unie. V únoru 1994 zrušily Spojené státy americké embargo na prodej zbraní pobaltským státům, což naznačuje možnost dalších styků na nejvyšší úrovni.

Baltské vlády vycházejí především z toho, že pouze kolektivní bezpečnost, garantovaná Západem, může jejich budoucnosti poskytnout naději. Čím větší bude tlak z Východu, tím větší podporu budou potřebovat ze Západu a tím rychleji a silněji se bude vyvíjet jejich vazba na Západ.

Tranzitní obchod

Západní podnikatelé vlastně Pobaltí využívají přesně jako obchodníci Hanzy asi před 500 lety. Těží ze dvou stránek oblasti – z její vlastní výroby a z její tranzitní polohy mezi Východem a Západem.

Za starých časů se z velkých hanzovních měst Rigy a Revalu (Tallinu) vyváželo baltské

obilí a plátno. Dovážela se sůl, slanečci a další spotřební zboží, které se posílalo dále na východ. Obchodníci Hanzy, převážně německého původu, se pak prostřednictvím svých *kontorů* a zástupců v Novgorodu, v Polocku a ve Smolensku dostávali na ruské trhy. Dnes cizinci ožívují hospodářskou situaci zejména v hlavních městech Pobaltí, kde se usazují a čekají na příležitost, aby pronikli na ruské či západní trhy.

Tímto způsobem funguje geopolitika: podobní aktéři, podobné způsoby jednání, podobná výměna podobného zboží a kapitálu, podobné případné zisky v téže oblasti po celá staletí.

V důsledku toho představuje každodenní práce zahraničních obchodníků ve Vilniusu, v Rize a v Tallinu velkou příležitost pro pobaltské národy, stejně jako tomu bylo před pěti staletími v případě obyvatel pobaltských hanzovních měst. „Naladění“ na západní vlnu opět poskytuje příležitost ke zbohatnutí. Předpoklady tohoto vývoje jsou celkem jasné: žádné zmatky v Rusku a udržení otevřenosti na Západ i na Východ, sdružené s výrazným pokrokem v legislativě pobaltských států. Ve všech třech zemích se musejí zavést veškeré zákony západních států, bezesporu se západní pomocí, což je ovšem velmi těžký úkol. Kromě toho musejí být baltští partneři zároveň atraktivní i pevní a nesmějí naletět rafinovaným cizím podvodníkům. Pobaltské státy jsou trochu na rozpacích. Říkají, pomáhejte nám, prosím, ale ne přehnaně.

Současné baltské vlády si poměrně dobře uvědomují své slibné vyhlídky. Věnují spoustu energie na prosazení uvedeného scénáře, majíce na paměti, že současná situace, kdy se z politických důvodů omezily hospodářské styky s Ruskem, představuje anomálii. Východní vazby se musejí obnovit a rozvinout. Tyto vlády vědí, že nemají jinou možnost.

Za předpokladu vstřícného ruského postoje mohou např. baltské zemědělské a rybolovné produkty znovu získat přinejmenším bývalý podíl na peterburském a běloruském trhu. Totéž platí o plodech malovýroby a stavebnictví. Vývoz estonské energie z oblasti Narvy by mohl uspokojovat peterburskou oblast s jejími osmi miliony obyvatel. Baltské továrny by mohly opět zásobovat nástroji a součástkami větší – a doufejme – transformované podniky v Sankt Peterburgu.

Nezamrzající baltské přístavy by měly být opět využívány k ruské tranzitní dopravě. Podle mírové dohody z Tartu z roku 1920 Rusku vlastně patří dvě přístavní zóny v tallinské zátocce. Formálně tato smlouva dosud platí. Dnes by však byl vhodnější moderní přístav ve městě Muuga, budovaný Finy asi 10 km od Tallinu, který pomáhá financovat Evropská banka pro obnovu a rozvoj. Výhodný by byl zejména pro dovoz obilí. Totéž lze říci i o přístavu Paldiski, ležícím 30 km západně od Tallinu, jež mohou využívat lodě s větším ponorem, např. ropné tankery. Díky mezinárodnímu tlaku postsovětská vojska právě vyklízejí Paldiski i se zdejší pokusnou jadernou elektrárnou. Podobné tranzitní možnosti přilákají zahraniční zboží také do přístavu v Rize, který je největším ze všech, dále do Ventspilsu, do Liepaji a do Klajpedy v Litvě.

Pobaltské státy již uzavřely dohody o volném obchodu a od většiny států dostaly doložku nejvyšších výhod. Evropskou unii požádaly o co nejužší styky. Jejich úsilí v této oblasti značně podporují Švédové, Dánové a Němci. Tranzitní obchod je bezpochyby v zájmu Pobaltí na straně jedné a Rusů a Západu na straně druhé. Shrňme: Mezinárodní obchod poskytuje velkou příležitost, téměř celoevropského rozsahu, k nastolení prosperity, míru a demokracie v celé baltské oblasti, neboli k opětovnému nastolení normálních lidských vztahů.

Pobaltské státy

Nehledě na dobrý start převládá mínění, že v pobaltských státech je nutné učinit ještě mnoho reforem, zejména v legislativě. Dřívější klíčový pojem pouhého „přežití“ národů, který byl používán až do roku 1992, ve sdělovacích prostředcích krok za krokem ustupuje pojmu „normalizace“. Postupem doby se Pobaltí zbaví postsovětské mentality a zbývajících víceméně sovětizovaných zvyků a institucí. Zároveň však lze doufat, že si nejen udrží bohatství plynoucí z ruského jazyka a kultury, ale že je bude ještě dále rozvíjet. Jedině

suroví hlupáci bojují proti dětem, jazyku a kultuře. Je proto třeba posílit stát, aby těmto trendům bránil.

Dalším palčivým problémem je otázka občanství. Je totiž mnohem snazší stát se občanem Estonska než např. Švédska, o Německu ani nemluvě. Estonská ústava a zákony o cizincích jsou krajně liberální. Estonský parlament vyhlásil již v listopadu 1993 právo *kulturní autonomie* pro národnostní menšiny. Litevci a Lotyšši jej budou bezesporu následovat.

Západní struktury a investice jsou všeobecně vítány v ekologii, ve školství, v soudnictví, v daňovém systému, v účetnictví, v obraně, v ostraze hranic, v policii, ve sféře cel, v hospodářství a také ve výchově elit, tj. všude tam, kde jsou postsovětské pobaltské státy a administrativa slabé, nezkušené či nerozhodné. Dlouhodobé dědictví Martina Luthera (osobní činorodost a odpovědnost) nahradí pasivitu, jalové kouření podřadných cigaret a letargii, vnucené Leninem, Stalinem a Brežněvem, přinejmenším v oblastech s převahou protestantů. Obyčejní lidé dostanou konečně příležitost, aby pracovali sami pro sebe a převzali odpovědnost za své životy a budoucnost. Státní vojenská služba v pobaltských státech bude po určitou dobu zastávat funkci státoporné a veřejné služby a bude vzdělávat vedoucí kádry za pomoci mezinárodních styků.

Všechny tři pobaltské státy musejí tedy rozlousknout ještě mnoho tvrdých oříšků. Patří mezi ně napravení ekologických katastrof způsobených okupačními vojsky, zjištění a vypovězení špiónů (následníků KGB a GRU), přerozdělení znárodněného, tzn. nezákonně zabaveného majetku, napravení hospodářských a osobních škod za půlstoletí okupace, privatizace ohromných postsovětských státních podniků, nabídnutí příležitostí a výdělků také venkovu, omezení bezuzdné zločinnosti, zlepšení chabého daňového systému a zkvalitnění lajdáckého policejního sboru, vyřešení právního a praktického postavení ruské menšiny (v Litvě též polské), rozvoj baltské spolupráce na mnoha úrovních a především ustálení politických a hospodářských vztahů k Rusku.

V důsledku historických vazeb je zřejmé, že se ugrofinsky hovořící Estonci, kteří představují průkopníky postsovětského ekonomického a demokratického vývoje, orientují více na Finsko a na Švédsko. Jejich aktivita byla vždy zaměřena na sever přes Finský záliv a na západ přes Baltské moře. Na druhé straně litevské dějiny se po staletí obracely na vnitrozemskou oblast „Polsko–Bělorusko–Ukrajina“. Litva se zaměřovala spíše na jihovýchod, méně již na Baltské moře. V současné době má však v USA asi milion krajanů. Lotyšši, vklínění mezi Estonce a Litevce, stále představují téměř menšinu ve vlastní zemi, přinejmenším v osmi až devíti městech. Nehledě na nedávné změny se museli smířit s přítomností 40 bývalých vedoucích komunistů a příslušníků KGB ve vysokých funkcích. Nikdo dnes neví, co lze od těchto lidí očekávat. Ovšem tři poslanci a dva ministři – jedním z nich je elegantní ministr zahraničí Georgs Andrejevs – byli právě postaveni před soud. Přes optimizmus politiků je – přinejmenším podle mého názoru – budoucnost lotyšského národa a Lotyšska velmi nejistá.

Pro Ruskou armádu by vlastně nebylo žádným organizačním problémem evakuovat během několika málo dní své vojáky, zbraně a munici z pobaltských států. Armáda sama o sobě by však tolik nevodila, i když se o ní neustále mluví, i když se věnuje čachrování v širokém měřítku a poskytuje útulek lotřům všeho druhu. Horší je, že je veřejně známo, že CSR (nástupce KGB) a GRU (vojenská rozvědka) patrně ponechají v Estonsku, v Litvě a v Lotyšsku tisíce špiónů. Podle ředitele norského Ústavu pro zahraničí dr. O. Fagelunda Knudsena ještě loni pracovalo v Moskvě 70 lidí v oddělení pro pobaltské státy. Informační šéf CSR Jurij Kobaladze prohlásil v polovině března v největších švédských novinách (Dagens Nyheter z 13. března) doslova toto: „Aktivně se zajímáme o dění v pobaltských státech.“ Těžko lze o špiónáži hovořit otevřeněji.

Také postsovětská 76. ruská gardová letecká divize – přibližně 7 000 mužů s vysokým stupněm pohotovosti – a speciální jednotka zabijáků (*specnaz*) o 800 mužích, které byly přesunuty do pskovské oblasti, jihovýchodně od estonských hranic a severovýchodně od lotyšských hranic, disponují poněkud znepokojivými znalostmi baltského terénu.

V létě roku 1993 Litva svolila k udělení občanství několika tisícům postsovětských důstojníků, což předtím pod americkým a švédským (!) nátlakem učinilo i Lotyšsko. Naštěstí se estonská vláda chystá odmítnout přijetí svého dílu – asi 10 000 mužů i s rodinami – mj. z morálních a ekonomických důvodů. Jakkpak má mladý předseda vlády Estonska přimět chudé, ponížené, staré Estonce, kteří sotva přežili Sibiř, aby svým bývalým okupantům, katům a utlačovatelům platili tučné peníze?

Přesto však v Pobaltí trvá mírové politické soužití národností a krok za krokem, den po dni se posiluje. Tuto skutečnost je nutné srovnat s tím, co se děje s cizinci třeba v Německu, ve Francii a dokonce i v poklidném Švédsku, o samotném Rusku ani nemluvě. Pravděpodobně budeme zanedlouho oficiálně hovořit o Estoncích (o občanech Estonska), o Lotyších (o občanech Lotyšska) a o Litevcích (o občanech Litvy), stejně jako budeme muset rozlišovat mezi Rusy a ruskými občany.

Společný postsovětský baltský historický odkaz a společné všeobecné zájmy spolu s nejnovější obrannou spoluprací budou přinejmenším po jistou dobu a přinejmenším navenek udržovat jednotu tří pobaltských států. Je ovšem jisté, že se liší stejnou měrou jako jejich lidové tance, jejich ugrofinské a baltské jazyky a myšlení jejich současných politických vůdců. Při navazování styků se Západem i s Východem jsou baltské národy přirozenými soupeři. Nebylo by nenormální, kdyby se jejich cesty jednou rozešly, a to přátelským, sousedským způsobem.

* * *

Baltské národy budou jistě pokračovat ve zkvalitňování svého sociálního a životního prostředí. Parlamenty ve Vilniusu, v Rize a v Tallinu pilně pracují na legislativě, dotýkající se téměř všech společenských oblastí. V pokrokových politických kruzích se považuje za obzvláště důležité zbavovat se postsovětských pasivních, případně do očí bijících institucionálních a psychologických pozůstatků. Během této rozvojové fáze se vyplatí všeobecné posilování státního aparátu.

Pobaltské státy budou rozvíjet spolupráci v politice, ve školství, v hospodářství, v životním prostředí a v otázkách obrany a ostrahy hranic. Jejich vlastní výroba a rovněž tranzitní poloha mezi Východem a Západem přilákají kapitál a investice ze Západu, ale také z Ruska. To, jak vyřeší tzv. „otázku ruské menšiny“, bude mít rozhodující význam pro budoucí vztahy v obou směrech.

Západní podpora bude pokračovat, a to i z čistě sobeckých důvodů. Tak jako před pěti sty lety, naděje na obrovský ruský trh s jeho miliony budoucích spotřebitelů a s bohatými surovinami bude nadále přivádět západní investory do baltských hlavních měst. Společným úsilím se pobaltské státy chtějí stát nejen mostem, nýbrž také klíčovým odrazovým můstkem pro činnost v Rusku. Usazení v západně orientovaném Sankt Peterburgu a v běloruských městech budou západní a baltské podniky považovat za svůj cíl. Ruští podnikatelé budou moci z letišť v hlavních městech Pobaltí snadno cestovat do Helsinek, do Stockholmu, do Kodaně, do Kielu a do Gdaňska.

K dosažení těchto cílů je potřeba především čas. Čas na zlepšení demokratického povědomí v Pobaltí, čas na mírové urovnání baltsko-ruských sporů, čas pro Rusy, aby se sami pozdvihli přinejmenším v morálním ohledu, a to v souladu s idejemi Alexandra Solženicyna, a aby se z nich samotných stali Evropané.

Až do té doby bude muset za budoucnost Pobaltí ručit západní bezpečnostní systém. Lze jen doufat, že ti, kdo mají na starosti struktury, které právě selhávají v Bosně, si z toho vezmou ponaučení a co nejdříve je reorganizují. Dobrým počátkem by byla výměna dvou až tří osob v okolí prezidenta Clintona. Zbytek se už dostaví sám. Doufejme, že se Ruská armáda smíří se zahrnutím do kolektivního bezpečnostního procesu, v jehož průběhu bude převychována.

Selže-li demokracie v Rusku – a tímto směrem bohužel ukazuje mnoho signálů –, pak se musí Západ uchýlit k silné restriktivní politice namísto současné liknavosti vůči agresiv-

ním a vychytralým ruským politikům a vojenským představitelům. Znamená to, jak řekl starý George Kennan, namísto usmiřování zadržování, které by bylo opět doprovázeno podporou skutečných ruských demokratů. Stažení ofenzivních ruských vojsk z Pobaltí, zmenšení počtu jejich elitních divizí nedaleko baltských, finských a norských hranic a pokračující odzbrojování gigantické postsovětské armády by Pobaltí umožnilo klidnější spánek. I tady čeká na Západ velký úkol.

Přirozeným střediskem východobaltské oblasti by měl být tak jako za starých časů Sankt Peterburg. Je důležité, aby byly miliony jeho obyvatel schopny v blízké budoucnosti přilákat více investic ze Západu a z Pobaltí, mj. na konverzi velkých válečných loděnic, byť za cenu kritiky, ochlazení vztahů a dokonce odštěpení od Moskvy. Co vlastně má Sankt Peterburg, ležící na pobřeží Baltského moře, společného s Chabarovskem či s Vladivostokem u Tichého oceánu? V tomto okamžiku je ovšem Sankt Peterburg v bídném stavu. Nicméně v zájmu všech obyvatel baltské oblasti by mělo být obnoveno vedoucí postavení tohoto velkého ruského města z období před rokem 1914 s jeho rozsáhlými společenstvími přistěhovalců z Německa, z Finska, ze Švédska a z Estonska. Pak se Sankt Peterburg stane „tavicím kotlem“ slibujícím mír a hospodářskou a kulturní „lokomotivou“ celého Pobaltí.

Zkrátka Pobaltí očekává od Západu: 1) správné pochopení jeho poněkud delikátní situace a skutečného vývoje v Rusku; 2) přímou a prostřednictvím Ruska i nepřímou diplomatickou, bezpečnostní a hospodářskou pomoc, aby si mohlo pomoci samo. V dlouhodobé perspektivě to bude nejlepším řešením i pro Západ.

květen 1994